

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Hemşirelerin COVID-19'a Yönelik Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavi Kullanım Durumu ve Tutumu

 Feride GÖR¹, Güler DURU AŞİRET²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Aksaray, Türkiye.

² Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, İç Hastalıkları Hemşireliği, Aksaray, Türkiye.

Öz

Giriş: Tüm dünyayı kısa sürede etkileyen Koronavirüs (COVID-19) salgınıyla mücadelede hemşireler ön saflarda yer almaktadır. Bu süreçte hemşirelerin sağlıklarını koruyabilmeleri ve sürdürebilmeleri önem arz etmektedir. **Amaç:** Bu çalışmada hemşirelerin COVID-19'a yönelik tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanım durumu ve tutumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. **Yöntem:** Tanımlayıcı nitelikte olan bu araştırma, ülkemizde Ocak-Mart 2021 tarihleri arasında COVID-19 sürecinde kamu hastanelerinde hizmet veren ve Türkiye genelinde il sınırlaması olmaksızın sanal kartopu örnekleme yöntemiyle yürütülen online ankete yanıt veren 385 hemşire ile yürütülmüştür. Araştırmanın verilerinin toplanmasında, Birey Tanıtım Formu ve Tamamlayıcı Tedavileri Kullanmaya Yönelik Tutum Ölçeği (TTTÖ) kullanılmıştır. "Google Forms" uygulaması kullanılarak hazırlanan veri toplama formunun online anket linki hemşirelere e-posta veya WhatsApp uygulaması üzerinden gönderilerek araştırmanın verileri toplanmıştır. Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde ortalama, standart sapma, yüzde, bağımsız gruplarda t testi ve ikiden fazla grupların karşılaştırılmasında One-way ANOVA testi kullanılmıştır. **Bulgular:** Bu çalışmaya katılan hemşirelerin yaş ortalaması 29.67 ± 7.27 ve %76.1'i kadındır. Hemşirelerin %32.5'inin en az bir tane tamamlayıcı tedavi yöntemi kullandığı ve en sık tercih edilen tamamlayıcı tedavi yönteminin bitkisel ürün kullanımı olduğu belirlenmiştir. Hemşirelerin Tamamlayıcı Tedavileri Kullanmaya Yönelik Tutum Ölçeği toplam puan ortalamasının 22.16 ± 6.06 olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada kadın, 31-41 yaş grubunda olan ve COVID-19'da doktor önerisi dışında tedavi kullanan hemşirelerin Tamamlayıcı Tedavileri Kullanmaya Yönelik Tutum Ölçeği toplam puan ortalamasının istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek olduğu saptanmıştır ($p < .05$). **Sonuç:** Bu çalışmada hemşirelerin tamamlayıcı tedavi yöntemi kullanım oranı düşük olmasına rağmen tamamlayıcı tedavi yöntemlerine ilişkin tutumunun olumlu olduğu saptanmıştır. Bu nedenle hemşirelerin hem hastaları hem de kendileri için tamamlayıcı tedavi yöntemlerine ilişkin bilgilerini güncellemeleri ve bu yöntemlere ilişkin planlı eğitimler yapılması önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Tamamlayıcı Tedavi, COVID-19, Hemşire, Tutum.

Abstract

Nurses' Use of Complementary Treatment for COVID-19 and Attitudes

Background: Nurses are at the forefront in the fight against the coronavirus (COVID-19) epidemic, which affects the whole world in a short time. In this process, it is important for nurses to protect and maintain their health. **Objectives:** In this study, it was aimed to determine the status and attitude of nurses using complementary treatment methods for COVID-19. **Methods** This descriptive study was conducted with 385 nurses who were serving in public hospitals during the COVID-19 process in our country between January and March 2021 and responded to the online survey conducted with virtual snowball sampling method throughout Turkey without any provincial limitation. The data of the study were collected using the Individual Identification Form and the Attitudes towards Using Complementary Treatments. The online questionnaire link of the data collection form prepared using the "Google Forms" application was sent to the nurses via e-mail or WhatsApp application, and the data of the research were collected. Mean, standard deviation, percentage, t test in independent groups and one-way Anova test in comparisons in more than two groups were used. **Results:** Of the nurses participating in our study, the mean age was 29.67 ± 7.27 and 76.1% were women. It was determined that 32.5% of the nurses used at least one complementary treatment method and the most preferred complementary treatment method was the use of herbal products. The mean score of the Attitudes towards Using Complementary Treatments was determined as 22.16 ± 6.06 . In our study, it was determined that the total mean score of the Attitudes towards Using Complementary Treatments of the nurses who were female, in the 31-41 age group and who used treatment other than the doctor's recommendation in COVID-19 was statistically significantly higher ($p < .05$). **Conclusion:** In our study, although the rate of use of complementary treatment methods by nurses was low, it was found that their attitudes towards complementary treatment methods were positive. For this reason, it is recommended that nurses update their knowledge of complementary therapy methods for both their patients and themselves, and to conduct planned trainings on these methods.

Key Words: Complementary Treatment, COVID-19, Nurse, Attitude.

Geliş Tarihi / Received: 01.07.2021 **Kabul Tarihi / Accepted:** 07.01.2022

Correspondence Author: Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Aksaray, Türkiye. E-posta: gulerduru@gmail.com.

Cite This Article: Gör F, Duru Aşiret G. Hemşirelerin COVID-19'a Yönelik Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavi Kullanım Durumu ve Tutumu. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi. 2022; 15(2): 117-127.

Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi 2021 Open Access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License

Aralık 2019'da ilk vakaların Çin'de görülmesinin ardından tüm ülkelerin halk sağlığını tehdit eden Koronavirüs hastalığı (COVID-19), Ocak 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından "uluslararası endişe veren bir halk sağlığı acil durumu" olarak ilan edilmiştir (1). COVID-19 ile enfekte olan birey sayısı sürekli artarak devam etmekte ve buna bağlı olarak vaka sayıları güncellenmektedir. Fakat COVID-19 pandemisinde etkilenen sağlık çalışanlarının sistematik bir takip sistemi olmadığı için tüm dünyada COVID-19 virüsü nedeniyle enfekte olan veya ölen sağlık çalışanı bilgisi hala net sayılarla ifade edilememektedir. Uluslararası Hemşireler Konseyi 29 Ekim 2021'de yayınladığı bültende DSÖ'nün 180.000'e yakın sağlık çalışanının COVID-19'dan öldüğü bilgisinin kendi analizleriyle desteklendiğini ifade ederken gerçek sayının daha fazla olabileceğine de değinmiştir (2). Ülkemizde Sağlık Bakanlığı 2 Eylül 2020'de 29.865 olarak bildirilen enfekte sağlık çalışanı sayısının 9 Aralık 2020'de 120.000 kişiye ulaştığını ve ölüm sayısının 216 olduğunu açıklamıştır. Türk Tabipleri Birliği'nin Haziran 2021'de yayınladığı raporda 17.03.2020-31.05.2021 tarihleri arasında 403 sağlık çalışanının hayatını kaybettiği ifade edilmiştir (1, 3).

Tüm sağlık sistemlerinde hemşireler, hastalara en fazla sağlık hizmeti sağlayan sağlık personeli olmuştur (4). Bu nedenle hemşireler küresel olarak sağlık sistemini sürdürmek ve çöküşten korumak için tüm sağlık çalışanları ile birlikte bu salgınla mücadele etmektedir. Al-Dossary ve ark. (2020) çalışmasında COVID-19 salgınından önce hemşirelerin %25'inin 12 saat/gün çalışırken bu oranın %46,2'ye yükseldiğine değinilmiştir. Bu durumun artan hastaneye yatış, yatan hasta ihtiyaçlarının farklı olması ve personel yetersizliği sonucu geliştiği bildirilmiştir (5). Ancak bu süreçte, enfekte hasta sayısı arttıkça COVID-19'un küresel sağlık sistemi iş gücü üzerindeki baskısı da artarak devam etmektedir (6). Bu nedenle hemşireler başta olmak üzere tüm sağlık çalışanları, hem sağlık sisteminin kapasitesi üzerindeki hastalık yükünün baskısı hem de enfeksiyon riskinin olması nedeniyle olumsuz etkilenebilmektedir (5).

Literatürde yapılan çalışmalarda COVID-19 salgını sırasında hemşirelerin stres, anksiyete, depresyon ve uykusuzluk gibi zorlukları deneyimlediği bildirilmiştir (7, 8). Ayrıca hemşirelerin, sağlık hizmeti politikası, çalışma saatleri, psikolojik ve sosyal refahtaki değişiklikler gibi klinik olmayan zorlukları da deneyimlediği bildirilmiştir (9, 10). Sağlık personellerinin salgın sebebiyle karşılaştığı önemli sonuçların başında ölüm gelmektedir (11). Salgın nedeniyle hayatının birçok alanı etkilenen sağlık personelinin COVID-19 tanılı hastalara bakım verirken zihinsel sağlığını sürdürmesi, bağışıklığını desteklemesi ve koruyucu ekipman (eldiven, maske, önlük ve gözlük) kullanması gerekmektedir (12). Uluslararası bir araştırmada hemşirelerin genellikle 4-6 saat ara vermeden kişisel koruyucu ekipman (KKD) giydikleri ve uzun süreli KKD giymenin yorgunluk, stres, bitkinlik ve tıbbi hatalara sebep olabileceğine değinilmiştir (13). Hemşirelerin yaşadıkları bu zorluklar, hem çalışma ortamını olumsuz etkileyerek hasta güvenliğini ve bakım kalitesini etkilemekte hem de hemşirelerin sağlıklarını tehdit edebilmektedir (14). Bu nedenle hemşirelerin sağlıklarının korunması ve sürdürülmesi önem arz etmektedir (12).

COVID-19'dan korunma ve hastalık yönetimi ile ilgili çalışmalar tüm dünyada hızla devam etmektedir. Bu süreçte bireyler, sağlıklarını sürdürebilmek için tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanabilmektedir (15). Tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin kayropratik, ozon tedavisi, ayurveda, akupunktur, aromaterapi, homeopati, naturopati, bitkisel ilaçlar, meditasyon gibi farklı çeşitleri bulunmaktadır. Bu tedavi yöntemlerinin farklılığındaki çeşitlilik gibi yararlarında da farklılıklar bulunmaktadır (16). Uçar ve ark. (2020) çalışmasında geleneksel Çin tıbbında kullanılan bitkilerin, virüslerin hücreye tutunmasını ve hücre içine girmesini engelleyerek bağışıklık sisteminde stimülasyon oluşturduğuna değinilmiştir (17). Ülkemizde yapılan bir çalışmada yazılı ve görsel medyada COVID-19'dan korunmaya yönelik kullanılabilir tamamlayıcı tedavi yöntemlerine ilişkin haberlerin çok fazla yer aldığı belirtilmektedir (15). Literatürde COVID-19 döneminde tamamlayıcı tedavinin etkisi ve kullanım durumunun incelendiği birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Ancak literatürde COVID-19 döneminde hayatı birçok alanda etkilenen ve sağlık sisteminin önemli halkalarından birisi olan hemşirelerin tamamlayıcı tedavi kullanımının incelendiği yurt dışında yürütülen birkaç araştırmaya (18-20) ve Türkiye'de hemşirelik öğrencilerinin örneklemini oluşturduğu bir çalışmaya ulaşılmıştır (21). Literatürde Türkiye'de sahada aktif olarak çalışan hemşirelerin COVID-19 sürecinde başvurdukları tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin kullanım durumu ve tutumunu inceleyen çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışma, ülkemizde COVID-19 sürecinde aktif olarak çalışan hemşirelerin COVID-19'a yönelik tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanım durumu ve tutumunun belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Amaç

Bu çalışmada COVID-19'la ön saflarda karşılaşan ve mücadele eden hemşirelerin COVID-19'a yönelik tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanım durumu ve tutumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

- Hemşirelerin COVID-19'a yönelik tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanım durumu nasıldır?
- Hemşirelerin COVID-19'a yönelik tamamlayıcı tedavi yöntemlerine ilişkin tutumu nasıldır?
- Hemşirelerin sosyodemografik ve COVID-19'a ilişkin özelliklerine göre tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanım durumu ve tutumu nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Tipi

Bu çalışma tanımlayıcı türde bir araştırmadır.

Araştırmanın Yapıldığı Yer

Bu çalışma Türkiye’de aktif olarak çalışan ve il sınırlaması olmaksızın online ulaşılan hemşirelerle Ocak-Mart 2021 tarihleri arasında yürütülmüştür.

Araştırmanın Evreni/Örnekleme

Araştırmanın evrenini, Sağlık Bakanlığı’na bağlı kamu hastanelerinde çalışan 132.333 hemşire oluşturmuştur. TÜİK’in 16 Nisan 2021’de yayınladığı “Sağlık Personeli Sayılarının İllere Göre Dağılımı” tablosu incelenerek en son açıklanan 2019 yılı Sağlık Bakanlığı’na bağlı kamu hastanelerinde çalışan hemşire sayısı araştırmanın evreni olarak kabul edilmiştir (22). Araştırmanın evrenine ilişkin güncel bir veri bulunduğu için araştırmanın örneklem büyüklüğü hesaplamasında Cochran’ın bilinen evren büyüklüğü formülü kullanılmıştır ($n = \frac{N * Z_{\alpha}^2 * p * q}{d^2 (N - 1) + Z_{\alpha}^2 * p * q}$). Bu formüle göre; %95 ($\alpha = .05$) güven aralığı sınırlarında $d = .05$ hata

ile hemşirelerin COVID-19’a yönelik tamamlayıcı tedavi kullanım sıklığı $p = .5$ için ulaşılması gereken minimum örneklem büyüklüğü 384 kişi olarak hesaplanmıştır (23). Araştırmanın örneklemini, amaçlı örnekleme yöntemlerinden sanal kartopu örnekleme yöntemi ile il sınırlaması olmaksızın yönlendirilen online çalışma anketi ulaştırılan, Ocak-Mart 2021 tarihleri arasında Sağlık Bakanlığı’na bağlı kamu hastanelerinde çalışan ve çalışmaya katılmayı kabul eden 385 hemşire oluşturmuştur. Araştırmaya kabul kriterleri arasında; araştırmanın yapıldığı tarihler arasında Sağlık Bakanlığı’na bağlı kamu hastanelerinde hemşire olarak çalışmak ve gönüllü olarak araştırmaya katılmayı kabul etmek yer almaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri “Birey Tanıtım Formu” ve “Tamamlayıcı Tedavileri Kullanmaya Yönelik Tutum Ölçeği (TTTÖ)” ile toplandı.

Birey Tanıtım Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan form hemşirelerin sosyo-demografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, medeni durum, çalışma biçimi/pozisyonu vb.), COVID-19 geçirme durumunu ve COVID-19 hastasına bakım verme durumunu değerlendiren 18 sorudan oluşmaktadır. Ayrıca bu formda, hemşirelerin tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanma durumu, kullanılan yöntem, kullanma süresi ve yarar görme durumunu belirlemeye yönelik 10 adet soru da bulunmaktadır (4, 12, 15, 24).

Tamamlayıcı Tedavileri Kullanmaya Yönelik Tutum Ölçeği (TTTÖ)

Bilge ve ark. (2018) tarafından geliştirilen ölçek, bireylerin sağlık sorunu yaşadıkları dönemlerde tamamlayıcı tedavi kullanımına yönelik tutumunu ölçmektedir. 4’lü likert tipinde (“0” hiç katılmıyorum, “1” biraz katılıyorum, “2” oldukça katılıyorum, “3” tümüyle katılıyorum) olan bu ölçek 13 maddeden oluşmakta ve dokuzuncu madde ters puanlanmaktadır. Her maddenin 0-3 arasında puanlandığı ölçekten alınan en düşük puan sıfır, en yüksek puan 39’dur. Ölçekten alınan puanın yüksek olması tamamlayıcı tedaviye karşı olumlu tutumu göstermektedir. Bilge ve ark. (2018) çalışmasında ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.79 olarak bulunmuştur (24). Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.81 olarak belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın veri toplama formu hazırlanırken “Google Forms” uygulaması kullanılmış ve araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden hemşirelere, online anket linki e-posta veya WhatsApp yolu ile gönderilmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan hemşirelerden veri toplama formunu tanıdıkları hemşirelere göndermeleri konusunda yardım istenmiştir. Veri toplama formu süre belirlemek amacıyla uygulayıcı tarafından süre tutularak cevaplandırılmıştır. Buna dayanarak hemşirelerin veri toplama formunu yaklaşık 10 dakikada cevaplandıkları varsayılmaktadır.

Araştırmanın Değişkenleri

Araştırmanın bağımlı değişkenleri arasında hemşirelerin tamamlayıcı tedavi kullanım durumu ve tutumu yer alırken; bağımsız değişkenleri arasında ise hemşirelerin yaş, cinsiyet, çalışma pozisyonu, çalışma süresi, COVID-19 geçirme durumu ve COVID-19 kliniğinde çalışma gibi özellikleri yer almıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmanın verileri SPSS (Statistical Package for Social Science for Windows 24.0) paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Tanımlayıcı özelliklerin değerlendirilmesinde ortalama, standart sapma, sayı ve yüzde kullanılmıştır. Verilerin dağılımlarının incelenmesi amacıyla Shapiro-Wilk testi uygulanmıştır. Araştırma verileri normal dağılım gösterdiği için ikili karşılaştırmalarda bağımsız gruplarda t testi ve ikiden fazla grupların karşılaştırılmasında One-way ANOVA testi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık sınırı $p < .05$ olarak alınmıştır.

Araştırmanın Etik Yönü

Bu araştırma, Helsinki Bildirgesi’nde belirtilen ilkelere uygun olarak gerçekleştirilmiş olup araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. Araştırmacılar tarafından araştırmanın yürütülmesi için bir üniversitenin etik kurulundan (18/12/2020 tarihi ve 2020/13-55 karar numarası) ve Sağlık Bakanlığı’ndan (07/01/2021 tarihli) izin alınmıştır. Ayrıca “Tamamlayıcı Tedavileri Kullanmaya Yönelik Tutum Ölçeği”nin çalışmada kullanılabilmesi için ölçek geliştiricisinden izin alınmıştır. Hemşirelere ulaştırılan online anketin ilk bölümüne aydınlatılmış onam formu eklenmiş ve çalışmaya gönüllü olarak katıldığını beyan eden kişiler araştırmaya dahil edilmiştir.

Bulgular

Bu çalışmaya katılan hemşirelerin %76.1'i kadın, %78.4'ü üniversite mezunu, %62.3'ü bekar ve yaş ortalaması 29.67 ± 7.27 'dir. Hemşirelerin %42.9'u 1-5 yıl tecrübeye sahipken, %84.4'ü gece ve gündüz değişen vardiya sistemi ile çalışmakta ve %45.4'ü yataklı servislerde çalışmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Hemşirelerin Sosyodemografik Özellikleri (N = 385)

Sosyodemografik Özellikler	N	%
Yaş (yıl)	385	(29.67 ± 7.27)
20-30 yaş	255	66.2
31-41 yaş	78	20.3
42- 52 yaş	52	13.5
Cinsiyet		
Kadın	293	76.1
Erkek	92	23.9
Eğitim Durumu		
Lise	19	4.9
Ön lisans	26	6.8
Üniversite mezunu	302	78.4
Lisansüstü	38	9.9
Medeni Durum		
Evli	145	37.7
Bekar	240	62.3
Çalışma Biçimi		
Sürekli gündüz	38	9.9
Sürekli gece	22	5.7
Gece-gündüz değişen vardiya sistemi	325	84.4
Çalışma Pozisyonu		
Sorumlu hemşire	28	7.3
Servis hemşire	175	45.4
Yoğun bakım hemşiresi	150	39.0
Poliklinik hemşiresi	32	8.3
Çalışma Süresi		
1 yıldan az	53	13.8
1-5 yıl	165	42.9
6-10 yıl	62	16.1
11 ve üzeri	105	27.3

Araştırmaya katılan hemşirelerin %74.3'ü COVID-19 hastasına bakım verdiğini, %17.5'i COVID-19 kliniklerinde 10 aydan daha uzun çalıştığını ve %41.6'sı hala COVID-19 hastasına bakım vermeye devam ettiğini ifade etmiştir. Hemşirelerin %79.7'si COVID-19 testi yaptırdığını ve %35.8'i COVID-19 testinin pozitif çıktığını belirtmiştir. COVID-19 geçiren hemşirelerin büyük bir kısmı halsizlik ve yorgunluk (%82.6), baş ağrısı (%72.5) ve eklem ağrısı (%65.2) yaşadığını belirtmiştir. Hemşirelerin %33.2'si hastalık sürecinde evde dinlendiğini ve iyileşebilmek için bol sıvı tükettiğini (%92.2), yeterli ve dengeli beslendiğini (%88.7) ve C vitamini kullandığını (%83.7) belirtmiştir. COVID-19 salgınında hemşirelerin %79'u stres ve kaygı durumunun arttığını ifade etmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Hemşirelerin COVID-19'a İlişkin Özellikleri (N = 385)

COVID-19 İle İlgili Özellikler	N	%
COVID-19 hastasına bakım verme durumu		
Evet	286	74.3
Hayır	99	25.7
COVID-19 kliniklerinde ay olarak çalışma süresi		
1 aydan daha az	24	8.4
1-5 ay	145	50.7
6-9 ay	67	23.4
10 ay ve üzeri	50	17.5
COVID-19 hastasına şuan bakım verme		
Evet	160	41.6
Hayır	225	58.4
COVID-19 testi yaptırma durumu		
Evet	307	79.7
Hayır	78	20.3
COVID-19 geçirme durumu		
Evet	138	35.8
Hayır	247	64.2
COVID-19'da yaşanan semptomlar		
Halsizlik ve yorgunluk	114	82.6
Baş ağrısı	100	72.5
Eklem ağrısı	90	65.2
Tat ve koku duyusunda kayıp	81	58.7
Sırt ağrısı	76	55.1
Boğaz ağrısı	75	54.3
İyileşmek için yapılan uygulamalar		
Bol sıvı tüketimi	130	92.2
Yeterli dengeli beslenme	125	88.7
C vitamini alma	118	83.7
Verilen tedavinin düzenli kullanımı	100	70.9
Bitkisel çay/gıda alımı	95	67.4
D vitamini alma	87	61.7
COVID-19 nedeniyle stres durumu		
Arttı	304	79.0
Değişmedi	54	14.0
Azaldı	1	0.3
Stres yaşamıyorum	26	6.8
COVID-19 nedeniyle kaygı durumu		
Arttı	304	79.0
Değişmedi	53	13.8
Azaldı	2	0.5
Kaygı yaşamıyorum	26	6.8

Araştırmaya katılan hemşireler tamamlayıcı tedavi yöntemlerinden bitkisel ürünler (%71.2), dua etme (%56.8), müzik dinleme (%26.4), diyet desteği (%24.8) ve sıcak uygulamayı (%10.4) kullanmaktadır. En sık tercih edilen tamamlayıcı tedavi yöntemlerinden birisi olan bitkisel ürünlerden hemşireler, sıklıkla kekik (%40.7), zencefil (%28.6), nane-limon (%27.5) kullandığını belirtmiştir. Anket sorularının çoğunluğunun kapalı uçlu (çoktan seçmeli) sorulardan oluşması nedeniyle müzik dinleme ve sıcak uygulama gibi kullanılan tamamlayıcı tedavi yöntemleri hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır. Tamamlayıcı tedavi yöntemi kullanan hemşirelerin büyük bir kısmı (%74.8) kullandıkları tamamlayıcı tedavi yöntemlerini eş/dost/akraba üyelerinden duyduklarını ifade etmiştir. Hemşirelerin çoğunluğu tamamlayıcı tedavi yöntemlerini hastalıkla savaşmak/yenmek (%43.5) ve hastalıkla savaşmak için mümkün olan her şeyi yapmış olmak (%36.1) gibi sebeplerle tercih

ettiğini ifade etmiştir. Hemşirelerin %35.4'ü üç aydan daha uzun süre tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanırken, %25'i tamamlayıcı tedavi yöntemlerini 7-14 gün süre ile kullanmıştır. Bu süreçte hemşirelerin sadece biri yan etki gözlemediğini belirtmiş ve yaşadığı yan etkinin ne olduğunu açıklamamıştır. Tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanan hemşirelerin %33'ü tamamlayıcı tedavi yöntemleri ile ilgili bilgi aldığını ve bunların %53.8'i hemşirelerden ve %25'i doktordan bilgi aldığını belirtmiştir. Tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanan hemşirelerin %64.4'ü kullandığı tamamlayıcı tedavi yönteminin yararlı olduğunu ve %8.7'si ağrıya azalma, %6.7'si psikolojik rahatlama ve %4.8'si bağışıklığı artırma şeklinde yarar gördüğünü belirtmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Hemşirelerin Tamamlayıcı Tedavi Yöntemlerine İlişkin Özellikleri (N = 385)

Tamamlayıcı Tedavi Yöntemlerine İlişkin Özellikler	N	%
Tamamlayıcı tedavi kullanım durumu		
Evet	125	32.5
Hayır	260	67.5
Kullanılan tamamlayıcı tedavi yöntemleri*		
Bitkisel ürünler	89	71.2
Dua etme	71	56.8
Müzik	33	26.4
Diyet desteği	31	24.8
Sıcak uygulama	13	10.4
Tamamlayıcı tedavi kapsamında kullanılan bitkisel ürünler*		
Kekik	37	40.7
Zencefil	26	28.6
Nane-Limon	25	27.5
İhlamur	21	23.1
Adaçayı	20	22.0
Kullandığınız tamamlayıcı tedavi yöntemleri ile ilgili bilgi kaynağı*		
Eş/dost/akraba üyeleri	80	74.8
İnternet	40	37.4
Hemşire	39	36.4
Kitap/dergi/gazete	26	24.3
Tv/Radyo	21	19.6
Hastanedeki hekim hemşire dışında çalışan diğer personeller	12	11.2
Doktor	1	0.93
Tamamlayıcı tedavi yöntemi kullanma nedeni*		
Hastalıkla savaşmak/yenmek	47	43.5
Hastalıkla savaşmak için her şeyi yapmış olmak	39	36.1
Kötüleşmemek	38	35.2
Endişeleri gidermek	30	27.8
Ağrıyı gidermek	22	20.4
Tamamlayıcı tedavi yöntemi kullanım süresi		
7 günden kısa	9	9.4
7-14 gün	24	25.0
15-29 gün	8	8.3
1-3 ay	21	21.9
3 aydan fazla, sürekli	34	35.4
Tamamlayıcı tedavi kullanımında yan etki yaşama durumu		
Yok	109	99.1
Var	1	0.9
Tamamlayıcı tedavi ile ilgili bilgi alma durumu		
Hayır	75	67.0
Evet	37	33.0
Bilgi alınan sağlık personeli*		
Hemşire	28	53.8
Doktor	13	25.0
Diğer sağlık personellerinden	7	13.5
Eczacı	4	7.7
Tamamlayıcı tedavi yönteminden yarar görme durumu		
Hayır	37	35.6
Evet	67	64.4

*Hemşireler birden fazla cevap vermiştir. Yüzde değerleri verilen cevaplar üzerinden hesaplanmıştır

Bu çalışmaya katılan hemşirelerin Tamamlayıcı Tedavileri Kullanmaya Yönelik Tutum Ölçeği (TTÖ) toplam puan ortalamasının 22.16 ± 6.06 olduğu belirlenmiştir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puanın 39 olduğu ve ölçeğin kesme noktası bulunmamasına bağlı olarak bu çalışmada hemşirelerin tamamlayıcı tedavi yöntemlerine ilişkin olumlu tutum gösterdikleri anlaşılmaktadır. Çalışmaya katılan kadın ($p = .026$), 31-41 yaş grubunda yer alan ($p = .039$) ve doktor önerisi dışında tedavi kullanan ($p < .0001$) hemşirelerin TTTÖ toplam puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı ölçüde yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışmaya katılan hemşirelerin medeni durumu, eğitim durumu, deneyim süresi, çalışma biçimi, COVID-19 tanılı hastaya bakım verme durumu/süresi, COVID-19 geçirme durumu ve bu süreçte stres algılama durumu gibi özellikleri ile TTTÖ puan ortalaması karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$) (Tablo 4).

Tablo 4. Hemşirelerin Sosyodemografik ve COVID-19'a İlişkin Özellikleri ile TTTÖ Toplam Puan Ortalamasının Karşılaştırılması (N = 385)

Hemşirelerin Sosyodemografik ve COVID-19'a İlişkin Özellikleri	TTÖ		
	Ort+SS	Test değeri*	p**
Cinsiyet			
Kadın	22.60 ± 5.55	2.259	p = .026
Erkek	20.73 ± 7.29		
Medeni durum			
Evli	21.77 ± 6.47	-0.978	p = .329
Bekar	22.39 ± 5.79		
Yaş			
20-30 yaş	22.25 ± 6.05	-0.907***	p = .366***
31-41 yaş	22.91 ± 5.38	2.094****	p = .039****
42-52 yaş	20.55 ± 6.80	1.672*****	p = .099*****
COVID-19 hastasına bakım verme durumu			
Evet	22.26 ± 6.06	.595	p = .552
Hayır	21.84 ± 6.07		
COVID-19 geçirme durumu			
Evet	21.94 ± 6.16	-0.510	p = .610
Hayır	22.27 ± 6.01		
Doktor önerisi dışında tedavi kullanma durumu			
Evet	24.00 ± 5.67	4.218	p < .0001
Hayır	21.27 ± 6.05		

TTÖ: Tamamlayıcı Tedavileri Kullanmaya Yönelik Tutum Ölçeği, * Bağımsız gruplarda student t testi, **p < .05, *** 20-30 yaş ve 31-41 yaş karşılaştırması, ****31-41 yaş ve 42-52 yaş karşılaştırılması, ***** 20-30 yaş ve 42-52 yaş karşılaştırılması olarak kabul edilmiştir.

Tartışma

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de hemşireler, COVID-19 hastalarının bakımını sürdürebilmek amacıyla en ön safta büyük bir özveri ile çalışmaktadır. Bu süreçte birçok hemşirenin çalıştığı klinik COVID-19 kliniğine dönüşmüş ve hemşireler COVID-19'a ilişkin bilinmezlik korkusu yaşarken diğer taraftan da hastalarının bakımını sürdürmüştür. Bu dönemde birçok sağlık çalışanı gibi hemşireler de yoğun iş temposu nedeniyle ve COVID-19 etkeni ile bulaştıran korumak adına ailesi ile zaman geçirememiş hatta ailesini görememiştir. Tüm bu nedenlere bağlı olarak hemşirelerin yoğun anksiyete ve stres yaşadığı düşünülmektedir. Bu çalışma kapsamında hemşirelerin de %79'u stres ve kaygı yaşadığını ifade etmiştir. Stres, yorgunluk ve kaygı COVID-19'un bulaşmasında etkili faktörlerdendir (25). Hemşirelerin, COVID-19'lu hastanın bakımı ya da tedavisi sırasında hastalara, kontamine tıbbi ekipmanlara ve diğer bulaşıcı materyallere doğrudan veya dolaylı maruz kalma ve enfekte olma ihtimali yüksektir (26). COVID-19 sürecinde hemşireler, hastalara bakım verirken kişisel koruyucu ekipman kullanarak

bulaş riskini en aza indirebilmektedir. Bu nedenle hemşirelerin koruyucu ekipman (eldiven, maske, önlük ve gözlük) kullanması, zihinsel sağlığını sürdürmesi ve bağımsızlığını desteklemesi gerekmektedir. Bağımsızlık sistemini güçlendirmek ve COVID-19 enfeksiyonundan korunmak için sosyal medyanın yanı sıra gazete ve televizyon gibi medya araçlarında da tamamlayıcı tedaviler önerilmektedir (12). Konakçı ve ark. (2020) çalışmasında COVID-19 salgını süresince görsel medyada COVID-19 tedavisinde tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin kullanımına ilişkin haberlerin sayısında artış olduğu bildirilmektedir (15).

Bu çalışma kapsamındaki hemşirelerin %74.3'ünün COVID-19 hastasına bakım verdiği ve %35.8'inin COVID-19 testinin pozitif olduğu belirlenmiştir. Enfekte hastayla karşılaşma ve enfekte olma ihtimalinin yüksek olduğu bu süreçte birçok bulaşıcı hastalıkta olduğu gibi hemşirelerin sağlıklarını korumak, geliştirmek ve hastalık semptomlarını atlatabilmek için başvurabilecekleri yöntemler arasında tamamlayıcı tedavi yöntemleri bulunmaktadır (12). Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, COVID-19 sürecinde hemşirelerin tamamlayıcı tedavi yöntemi kullanma durumunu inceleyen sınırlı çalışmaya rastlanmıştır. Bir çalışmada COVID-19 pandemisi süresince tüm sağlık personellerinin %45.5'inin son bir ay içinde en az bir tane tamamlayıcı tedavi yöntemi kullandığı saptanmıştır (12). Sağlık personelinin tamamlayıcı tedavi yöntemi kullanım durumunu inceleyen farklı bir çalışmada, sağlık personelinin %25'inin en az bir tamamlayıcı tedavi yöntemi kullandığı saptanmıştır (27). Jones ve ark. (2017) internet üzerinde yürüttüğü bir çalışmada sağlık personellerinin %85.4'ünün tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullandığını belirtmiştir (28). Çiçek ve Satı'nın (2020) çalışmasında hemşirelerin tamamlayıcı tedavi yöntemi kullanım oranı %44 bulunmuştur (29). Bu çalışmada hemşirelerin %32.5'inin en az bir tane tamamlayıcı tedavi yöntemi kullandığı belirlenmiştir. Toplumumuzda hastalıktan korunmak ya da hastalığa bağlı ortaya çıkan semptomların yönetiminde bireyler tarafından tercih edilen tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin, hemşireler tarafından kullanımının COVID-19 döneminde çok yüksek olmadığı görülmektedir. Bu durumun COVID-19'un seyri ve tedavisinin belirsiz olması nedeniyle tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin yararlarına ilişkin net bir verinin olmaması ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada herhangi bir tamamlayıcı tedavi yöntemi kullandığı ifade eden hemşirelerin %71.2'sinin bitkisel ürün kullandığı ve bunun yanında diğer tamamlayıcı tedavi yöntemlerinden dua etme, müzik dinleme, diyet desteği ve sıcak uygulamayı da kullandıkları belirlenmiştir. Bu araştırmada elde edilen bulgular literatürle benzerlik göstermektedir. Bu araştırmaya katılan hemşirelerin en çok kekik, zencefil, nane-limon, ıhlamur ve adaçayı bitkilerini tercih ettiği belirlenmiştir. Sağlık çalışanları ile yapılan çalışmalarda, sağlık çalışanlarının sıklıkla bitkisel ürün, multivitamin kullanma, dua etme, müzik dinleme ve gıda desteğinden yararlandığı belirtilmektedir (12, 21, 27, 29). Görücü ve Sayılan (2021)'in çalışmasında katılımcıların çoğunluğunun en çok akupunktur, dua etme, bitki-bitki çayları ve vitaminleri kullandıkları belirtilmiştir (30). Işık ve Can (2021)'in hemşirelik öğrencileriyle yürüttüğü çalışmada öğrencilerin en çok kullandıkları tamamlayıcı tedavilerin bitki çayı içmek; limon, enginar, kırmızı lahana, nar, çilek, acı biber, soğan, zencefil, zerdeçal ve sumak tüketmek olduğu bildirilmiştir (21). Konakçı ve ark. (2020)'nin çalışmasında da COVID-19 salgını süresince görsel basında en sık önerilen tamamlayıcı tedavi yöntemlerinden %77.5'inin biyolojik temelli uygulamalar (bitkisel ürünler, gıda, vitaminler, mineraller ve probiyotikler, çaylar vb.) ve %20.6'sının zihin-vücut uygulamaları (yoga, meditasyon, nefes alma, egzersizler) hakkında olduğu bildirilmiştir (15).

Araştırmaya katılan hemşirelerin çoğunluğu tamamlayıcı tedavi yöntemlerini eş/dost/akraba üyeleri (%74.8), internet (%37.4) veya meslektaşlarından (%36.4) duyduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmanın bulguları literatürle benzerlik göstermektedir (29, 31). Lafçı ve Kaşıkçı'nın (2014) çalışmasına katılan kişilerin çoğunluğunun tamamlayıcı tedavi yöntemleri hakkındaki bilgiyi televizyon, bilimsel kitaplar, çevre ve gazetelerden edindikleri belirtilmiştir (27). Bunchan ve ark. (2012) yürüttüğü çalışmaya göre katılımcıların sadece %14'ünün pratisyen hekim tarafından bilgilendirildiği bulunmuştur (32). Konakçı ve ark. (2020)'nin çalışmasında da COVID 19 salgını sürecinde görsel basında tamamlayıcı tedavi yöntemlerine ilişkin haberlerin arttığı belirtilmektedir (15). Başka bir çalışmada katılanların %91.2'si internet/sosyal medya aracılığıyla COVID-19 hakkında bilgi edindiğini belirtirken katılımcıların %50,5'i TV/radyo aracılığıyla bilgi edindiğini belirtmektedir (4). COVID-19 salgını sürecinde bireylerin evde kaldığı günlerde sosyal medya kullanımının da artmasına bağlı olarak COVID-19 salgınıyla ilgili medyada çıkan haberlerden etkilenebileceği ve salgından korunmak için tamamlayıcı tedavi yöntemlerini deneyebileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra salgının hayat üzerindeki kısıtlamaları ve etkileri sebebiyle günlük sohbetlerde COVID-19'un sıkça konuşulan ve yorum yapılan bir konu haline geldiği düşünülmektedir.

Bu çalışmada hemşirelerin çoğunluğu tamamlayıcı tedavi yöntemlerini hastalıkla savaşmak/yenmek ve semptomların kötüleşmesini önlemek amacıyla kullandığını belirtmiştir. Çalışmanın bulguları literatürle benzerlik göstermektedir (21, 27, 30). Teke ve ark. (2021) çalışmasında da sağlık personelinin tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanmasının ana sebebinin bağımsızlığı güçlendirmek olduğu saptanmıştır (12). Hayes ve ark. (2000) çalışmasında hemşirelerin tamamlayıcı tedavi yöntemlerini sıklıkla ağrıyı gidermek, stresi azaltmak ve sağlığın sürdürülmesi amacıyla kullandıkları bildirilmiştir (31). Konakçı ve ark. (2020) COVID-19 salgını süresince ülkemizde tamamlayıcı tedavi yöntemlerine ilişkin haberleri incelediği bir çalışmada, tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin büyük çoğunluğunun COVID-19'a karşı önleyici ve koruyucu yöntemler olarak aktarıldığı ve bu haberlerin sadece %1.3'ünün COVID-19'a karşı terapötik tamamlayıcı tedavi yöntemlerini içerdiği bildirilmiştir (15).

Tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanan hemşirelerin %35.4'ü üç aydan daha uzun süre tamamlayıcı tedaviyi kullanmış ve hemşirelerin sadece biri yan etki gözlemediğini bildirmiştir. Verilerin çoğunluğu kapalı uçlu soru yöntemiyle toplandığı için yan etki bilgisine ulaşılamamıştır. Tamamlayıcı tedavi kullanan hemşirelerin %64.4'ü kullandığı tamamlayıcı tedavinin yararlı olduğunu ve %8.7'si ağrıya azalma, %6.7'si psikolojik rahatlama ve %4.8'si bağımsızlığı artırma şeklinde yarar gördüğünü belirtmiştir. COVID-19 ve tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin değerlendirildiği bir sistematik derlemede farklı tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin (akupunktur, geleneksel Çin tıbbı, gevşeme, Qigong) çeşitli psikolojik semptomları (depresyon, anksiyete, stres, uyku kalitesi, olumsuz duygular, yaşam kalitesi) ve fiziksel semptomları (fiziksel aktivite, göğüs ağrısı ve solunum fonksiyonu) iyileştirmede olumlu bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir (33).

Bu çalışmada hemşirelerin tamamlayıcı tedavi yöntemlerine ilişkin tutumunun olumlu olduğu saptanmıştır. Balouchi ve ark. (2018) çalışmasında benzer olarak hemşirelerin tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin kullanımına ilişkin tutumunun olumlu olduğu bildirilmiştir (34). Trail-Mahan ve ark. (2013) çalışmasında da hemşirelerin tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin kullanımına yönelik tutum ve inançlarının olumlu olmasına rağmen hastaların kullandıkları tamamlayıcı tedavi yöntemlerini bakım planlarına dahil etme konudaki rollerine ilişkin kararsızlık yaşadıkları saptanmıştır. Aynı çalışmada hemşirelerin büyük bir kısmının hastalarını tamamlayıcı tedavi yöntemleri hakkında eğitmekten sorumlu olduğunu düşünmediği, hastaları tamamlayıcı tedavi kullanımı açısından değerlendirmede ve hastalara tamamlayıcı tedavi yöntemleri ile ilgili açıklama yapmadığı belirlenmiştir (35). Bu çalışmada literatür ile benzer olarak hemşirelerin tamamlayıcı tedavi yöntemlerine ilişkin tutumunun olumlu olduğu saptanmıştır (12, 28, 30, 32, 34-36). Ülkemizde lisans ve lisansüstü düzeyde hemşire yetiştiren pek çok üniversitenin eğitim müfredatında tamamlayıcı tedavi yöntemlerine ilişkin seçmeli dersi yer almaktadır (36, 37). Çalışma kapsamındaki hemşirelerin hem lisans eğitiminde aldıkları ders içeriklerinde tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin yararlarına ilişkin aldıkları bilgiler hem de günümüzde yapılan birçok çalışmada tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin olumlu etkilerinin belirlendiği çalışma sonuçlarının da olması ile ilişkili olarak hemşirelerin tamamlayıcı tedavi yöntemlerine yönelik tutumunun olumlu olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada kadın hemşirelerin tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanmaya ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu saptanmıştır. Teke ve ark. (2021) çalışmasında erkeklerin tamamlayıcı tedavi yöntemlerine ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu saptanmışken (12), Buchan ve ark. (2012) çalışmasında ise kadınların erkeklerden daha fazla tamamlayıcı tedavi kullandıkları belirlenmiştir (31). Hemşirelik mesleğinde de bu çalışmada olduğu gibi kadınların daha fazla bulunması nedeniyle pandemiden daha fazla etkilenebilecekleri için bu süreçte tamamlayıcı tedaviye karşı daha fazla olumlu tutum sergiledikleri düşünülmektedir.

Bu çalışmada 31-41 yaş grubunda olan hemşirelerin 42-52 yaş grubundaki hemşirelere göre tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanmaya ilişkin tutumunun daha olumlu olduğu saptanmıştır. Fakat literatürde bu bulgunun tam tersini bildiren çalışma sonucu da bulunmaktadır. Güven ve ark. (2013) yaptığı bir çalışmada artan yaşla beraber kronik hastalık sayısının artması ve hastalık semptomlarının artmasına bağlı olarak medikal tedavilere ek tamamlayıcı tedavi uygulamalarının arttığı belirtilmiştir (38). Bu çalışmada bireylerin yaşı arttıkça tamamlayıcı tedaviye yönelik olumlu tutumun azaldığı saptanmıştır. Bu durumun COVID-19 hastalığının tedavi ve seyrinin belirsiz olmasının yanı sıra artan yaşla beraber bireylerde kronik hastalık ve çoklu ilaç kullanımı sonucu gelişebilecek advers olaydan korunmak için geliştiği düşünülmektedir.

Kısıtlılıklar

Bu çalışmanın sonuçları büyük ve heterojen popülasyondan rastgele seçilmiş 385 bireyin verdiği yanıtlarla sınırlıdır. Anket sorularının kapalı uçlu olması çalışmada kısıtlılık yaratan başka bir durumdur. Bu sebeple araştırmadan elde edilen bulgular tüm hemşirelere genellenemez.

Sonuçların Uygulamada Kullanımı

COVID-19 salgınıyla mücadelede ön saflarda yer alan hemşirelerin COVID-19'a yönelik tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanım durumu ve tutumunun belirlenmesi amacıyla yürüttüğümüz bu çalışmada hemşirelerin tamamlayıcı tedavi yöntemlerini kullanım oranının düşük olduğu fakat tamamlayıcı tedavi yöntemlerine ilişkin olumlu tutum gösterdikleri saptanmıştır. Günümüzde pek çok hastalığın semptom yönetiminde ya da hastalıktan korunmada insanların kolaylıkla temin edebileceği bitkisel yöntemlerin hemşireler tarafından en sık tercih edilen tamamlayıcı tedavi yöntemi olduğu belirlenmiştir. Literatürde tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin COVID-19'dan korunma ve semptom yönetimi üzerine etkisini inceleyen yeterli araştırma olmaması nedeniyle tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin kullanımı konusunda hemşirelerin bilgi ve tutumları netlik kazanmamış olabilir. Fakat yazılı ve görsel medyada COVID-19'dan korunmada birçok tamamlayıcı tedavi yönteminin yararları yer almaktadır. Bu nedenle birçok insan bilinçsizce bu yöntemleri kullanabilmekte ve birçok yan etki ile karşı karşıya kalabilmektedir. Hemşirelerin bu süreçte sağlık eğitimleri içerisine tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin bilinen etki ve yan etkileri ve güncel olarak bu konu ile ilgili yapılan kanıta dayalı araştırma sonuçlarını da eğitimlerine eklemesi önem arz etmektedir. Spesifik olarak tamamlayıcı tedavi yöntemlerinin COVID-19'un semptom yönetimi etki ve yan etkilerinin araştırıldığı ileri çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Bilgilendirme

Bu çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden hemşirelere teşekkür ederiz. Çalışma konsepti/Tasarımı: FG, GDA; Veri toplama/Veri işleme: FG; Veri analizi ve yorumlama: FG, GDA; Yazı taslağı: FG, GDA; İçeriğin eleştirel incelenmesi: FG, GDA; Son onay ve sorumluluk: FG, GDA; Teknik ve malzeme desteği: Yok; Süpervizyon: GDA. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Araştırmanın bütçesi araştırmacılar tarafından karşılanmıştır. Araştırmanın yürütülmesi için bir üniversitesinin insan araştırmaları etik kurulundan 18/12/2020 tarihinde 2020/13-55 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

Kaynaklar

1. Saatçı E. COVID-19 Pandemisi ve sağlık çalışanları: yaşatmak mı yaşamak mı? Türkiye Aile Hekimliği Dergisi 2020;24(3):153-166.
2. International Council of Nurses (ICN). ICN demands G20 nations take action to stop nurses and other healthcare workers dying in the pandemic, after WHO confirms up to 180.000 have died already (2021) [online]. URL: <https://www.icn.ch/news/icn-demands-g20-nations-take-action-stop-nurses-and-other-healthcare-workers-dying-pandemic>. 4 Kasım 2021
3. Türk Tabipleri Birliği. Türkiye’de sağlık çalışanı ölümlerinin anlattığı (2021) [online]. URL: https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/son_son_saglik_emekcileri_olumleri_rapor.pdf. 4 Kasım 2021
4. Shawahna R. Knowledge, attitude, and use of protective measures against COVID-19 among nurses: A questionnaire-based multicenter cross-sectional study. BMC Nursing 2021;20(1):163.
5. Al-Dossary R, Alamri M, Albaqawi H, Al Hosis K, Aljeldah M, Aljohan M et al. Awareness, attitudes, prevention, and perceptions of COVID-19 outbreak among nurses in Saudi Arabia. Int J Environ Res Public Health 2020;17(21):8269.
6. Adams JG, Walls RM. Supporting the health care workforce during the COVID-19 global epidemic. JAMA 2020;323(15):1439-1440.
7. Pappa S, Ntella V, Giannakas T, Giannakoulis VG, Papoutsis E, Katsaounou P. Prevalence of depression, anxiety, and insomnia among healthcare workers during the COVID-19 pandemic: A systematic review and meta-analysis. Brain Behav Immun [online]. 2020;88:901-907. URL: <https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.05.026>. 12 Nisan 2021
8. Zhuo K, Gao C, Wang X, Wang X, Zhang C, Wang Z. Stress and sleep: A survey based on wearable sleep trackers among medical and nursing staff in Wuhan during the COVID-19 pandemic. General Psychiatry 2020;33:e100260.
9. Wierenga KL, Moore SE. Adapting to uncertainty: nursing responsiveness to COVID-19. J Cardiovasc Nurs 2020;35(4):322-323.
10. Zhang X, Jiang Z, Yuan X, Wang Y, Huang D, Hu R et al. Nurses reports of actual work hours and preferred work hours per shift among frontline nurses during coronavirus disease 2019 (COVID-19) epidemic: A cross-sectional survey. Int J Nurs Stud Adv 2021;3:100026.
11. Sepkowitz KA, Eisenberg L. Occupational deaths among healthcare workers. Emerging Infectious Diseases 2005;11(7):1003-1008.
12. Teke N, Özer Z, Turan BG. Analysis of health care personnel's attitudes toward complementary and alternative medicine and life satisfaction due to COVID-19 pandemic. Holist Nurs Pract 2021;35(2):98-107.
13. Loibner M, Hagauer S, Schwantzer G, Berghold A, Zatloukal K. Limiting factors for wearing personal protective equipment (PPE) in a health care environment evaluated in a randomised study. PLoS One 2019;14:e0210775.
14. Sagherian K, Zhu S, Storr C, Hinds PS, Derickson D, Geiger-Brown J et al. Bio-mathematical fatigue models predict sickness absence in hospital nurses: An 18 months retrospective cohort study. Appl Ergon 2018;73:42-47.
15. Konakçı G, Uran BNÖ, Erkin Ö. In the Turkish news: coronavirus and "alternative & complementary" medicine methods. Complement Ther Med 2020;53:102545.
16. World Health Organization (WHO). WHO Global report on traditional and complementary medicine 2019 (2019) [online]. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/312342/9789241515436-eng.pdf?ua=1>. 6 Kasım 2021
17. Uçar D, Tayfun K, Müslümanoğlu YA, Kalaycı ZM. Koronavirüs ve fitoterapi. Bütünleyici ve Anadolu Tıbbı Dergisi 2020;1(2):49-57.
18. Liu L, Tang Y, Baxter GD, Yin H, Tumilty S. Complementary and alternative medicine - practice, attitudes, and knowledge among healthcare professionals in New Zealand: An integrative review. BMC Complement Med Ther 2021;21(1):63.
19. Kristoffersen AE, van der Werf ET, Stub T, Musial F, Wider B, Jong MC et al. Consultations with health care providers and use of self-management strategies for prevention and treatment of COVID-19 related symptoms. A population based cross-sectional study in Norway, Sweden and the Netherlands. Complement Ther Med 2022;64:102792.
20. Zeighami M, Soltani-Nejad S. Knowledge, attitude, and practice of complementary and alternative medicine: A survey of Iranian nurses. J Res Nurs 2020;25(4):380-388.
21. Işık MT, Can R. Bir grup hemşirelik öğrencisinin COVID-19 riskine yönelik koruyucu, geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2021;11(1):94-103.
22. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Sağlık personeli sayılarının illere göre dağılımı (2021) [online]. URL: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=saglik-ve-sosyal-koruma-101&dil=1>. 6 Kasım 2021
23. Cochran WG. Sampling techniques. 3rd Edition. New York: John Wiley & Sons; 1977: 89-96.
24. Bilge A, Uğuryol M, Dülgerler Ş, Yıldız, M. Tamamlayıcı tedavileri kullanmaya yönelik tutum ölçeği'nin geliştirilmesi. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi 2018;34(2):55-63.

25. Pala SÇ, Metintaş S. COVID-19 Pandemisinde sağlık çalışanları. Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi [online]. 2020;5(1):156-168. URL:<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1271620>. 10 Mayıs 2021
26. Demirağ H, Hindistan S. COVID-19'un klinik yönetimi ve hemşirelik. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 2020;9(2):222-231.
27. Lafçı D, Kaşıkçı MK. Yataklı sağlık kuruluşunda görev yapan sağlık personelinin tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerini bilme ve kullanma durumları. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 2014;3(4):1114-1131.
28. Jones J, Rayner S, Logue S, Imray E, Stewart DC, Leslie SJ. National health service healthcare staff experience and practices regarding complementary and alternative medicine: An online survey. Int J Complement Altern Med [online]. 2017;5(4):00159. URL: <https://medcraveonline.com/IJCAM/IJCAM-05-00159.pdf>. 11 Nisan 2021
29. Çiçek SC, Can S. Hemşirelerin tamamlayıcı ve bütünleştirici bakım uygulamalarını bilme ve kullanma durumları. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi 2020;23(4):478-485.
30. Görücü R, Sayılan AA. Turkish nurses' knowledge levels concerning complementary and alternative treatment methods. Adv Integr Med 2021;8(3):187-192.
31. Hayes KM, Alexander IM. Alternative therapies and nurse practitioners: knowledge, professional experience, and personal use. Holist Nurs Pract 2000;14(3):49-58.
32. Buchan S, Shakeel M, Trinidad A, Buchan D, Ah-See K. The use of complementary and alternative medicine by nurses. Br J Nurs 2012;21(11):672-676.
33. Badakhsh M, Dastras M, Sarchahi Z, Doostkami M, Mir A, Bouya S. Complementary and alternative medicine therapies and COVID-19: A systematic review. Rev Environ Health 2021;36(3):443-450.
34. Balouchi A, Mahmoudirad G, Hastings-Tolsma M, Shorofi SA, Shahdadi H, Abdollahimohammad A. Knowledge, attitude and use of complementary and alternative medicine among nurses: A systematic review. Complement Ther Clin Pract 2018;31:146-157.
35. Trail-Mahan T, Mao CL, Bawel-Brinkley K. Complementary and alternative medicine: nurses' attitudes and knowledge. Pain Manag Nurs 2013;14(4):277-286.
36. Yıldırım D, Akman Ö. Tamamlayıcı ve alternatif tedaviler dersinin hemşirelik öğrencilerinin tamamlayıcı ve alternatif tıbbı karşı tutumlarına ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarına etkisi. Kocaeli Tıp Dergisi 2019;8(3):55-61.
37. Kaya Ş, Karakuş Z, Boz İ, Özer Z. Dünyada ve Türkiye'de tamamlayıcı terapilere ilişkin yasal düzenlemelerde hemşirelerin yeri. Journal of Academic Research in Nursing 2020;6(3):584-591.
38. Güven ŞD, Muz G, Ertürk NE, Özcan A. Hipertansiyonlu bireylerde tamamlayıcı ve alternatif tedavi kullanma durumu. Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi 2013;2(3):160-166.